

(ISSN: 2602-4047)

Yılmaz, S. (2023). The Mediating Role of Critical Thinking in the Relationship Between Empathic Tendency and Human Rights Attitude of Secondary School Students, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 8(21), 862-895.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.680>

Article Type (Makale Türü): Research Article

THE MEDIATING ROLE OF CRITICAL THINKING IN THE RELATIONSHIP BETWEEN EMPATHIC TENDENCY AND HUMAN RIGHTS ATTITUDE OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Sevda YILMAZ

Assist. Prof. Dr., Bayburt University, Bayburt, Turkey, sevdayilmaz@bayburt.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4489-2501

Received: 01.04.2023

Accepted: 20.05.2023

Published: 01.06.2023

ABSTRACT

The goal of this study is to investigate whether or not critical thinking plays a role as a mediator in the connection between having an empathic tendency and attitude towards human rights. The research was designed in accordance with the correlational survey model, which is one of the quantitative research designs. Structural equation modeling based on the correlational survey model was used in the study because it was aimed to examine the mediating effect of critical thinking on the relationship between empathic tendency and human rights attitude. In this direction, structural equation modeling was used to test the mediation model after it had been theoretically developed in the study. The research was conducted on a total of 494 secondary school students, with 211 female and 283 male participants. The participants of the research are fifth, sixth, seventh, and eighth grades students. The sample of the study was determined by simple random sampling method. As data collection tools, the KA-SI Empathic Tendency Scale-Adolescent Form, the Human Rights Attitude Scale, and the Critical Thinking Tendency Scale was used. In the study, structural equation models were used to perform descriptive data analysis, reliability analysis, correlation analysis, and mediation analysis. According to the study, there is a comparable and weak correlation between human rights and empathy, and a comparable and moderate correlation exists between empathy and critical thinking. Comparable and subordinate connections exist between critical thinking and human rights. In the relationship between an empathic disposition and a human rights attitude, it has been discovered that critical thinking plays a significant and full mediator role.

Keywords: Empathic tendency, human rights attitude, critical thinking, structural equation modeling.

INTRODUCTION

Empathy is a multi-dimensional notion that becomes a subject to scientific studies because of its connection to many disciplines. The multi-dimensionality of empathy is shaped by the affective and cognitive aspects of the notion in particular. Expressing sensitivity and understanding to the mental and emotional states of others (Smith, 2006), the emotional component of empathy involves the indirect experience of emotions in a way consistent with other people. On the other hand, the cognitive component involves understanding someone else through simple associations or more complex perspective-taking processes (de Wied et al., 2005).

The emotional component of empathy is indicated by the fact that it is an emotional reaction that results from understanding the emotional state of another person (Eisenberg & Fabes, 1998; Eisenberg, 2000), and involves both recognizing and experiencing that person's emotional state (Eisenberg & Fabes, 1990; Zaki & Ochsner, 2012). Compassion and sympathy are some of the emotions that go along with empathy (Liew et al., 2003; Zaki & Ochsner, 2012; Cuff et al., 2016; Hall & Schwartz, 2019; Lamm et al., 2019). Recent studies have also noted that empathy has components like personal distress and empathic anxiety (Fabi et al., 2019; Israelashvili et al., 2020). On the other hand, the cognitive aspect of empathy appears with a perspective such as understanding the inner state of another person in addition to understanding and experiencing the emotional state (Faulkner, 2018; Mekliowska, 2018). This aspect of empathy involves analyzing and interpreting the actions, motions, and nonverbal cues of another (Youngvorst & Jones, 2017). While highlighting the aspect of empathy that occurs with mental processes (Lockwood, 2016; Murphy, 2017), many studies also highlight the process of empathy that occurs at the neuroscientific level (Stietz vd., 2019) by adopting another person's perspective (Völlm vd., 2006).

It could be said that empathy is a multifaceted phenomenon with both emotional and cognitive components (Eisenberg & Fabes, 1990; Decety & Jackson, 2004; Shamay-Tsoory et al., 2004). Although there are ongoing discussions regarding the affective and cognitive components of empathy, it is clear that there is broad agreement regarding its effects and how they influence behavior. In fact, it can be argued that empathy plays a crucial part in comprehending human behavior and socially interpreting it. Empathy and social skills are closely related (Eisenberg et al., 1998; Smith, 2006; Niec & Russ, 2002). According to research, people who have a high level of empathy are more socially sensitive and have more desirable social tendencies (Findlay et al., 2006). (Miller & Jansen op de Haar, 1997). According to Miller and Eisenberg (1988), antisocial behavior declines as empathy rises, and the quality of interpersonal interactions rises (Rosler et al., 2017) concurrently with an increase in conflict resolution tendency (Perrone-McGovern et al., 2014; de Wied et al., 2007). It is also well known that prosocial behaviors—behaviors aimed at aiding or benefiting others— (Findlay et al., 2006) are positively correlated with empathy (Bethlehem et al., 2017; Eisenberg et al., 1991; Miller et al., 1996; Stevens & Taber, 2021; Kamas & Preston, 2021; Lehmann et al., 2022).

Humans are capable of sharing either positive or negative emotions. Beginning with the perceived or imagined emotions of another person, an observer creates their own similar emotional state (Stietz et al., 2019).

According to Ulloa, Hammett, Meda, and Rubalcaba (2017), a person who witnesses other people's emotions is more likely to experience the same emotion themselves. At this point, it can be concluded that empathy plays a role in understanding other people and experiencing their feelings and thoughts, which strengthens social bonds. Empathy plays this role both emotionally and cognitively. As it helps to represent another person's inner mental state, empathy is in fact one of the cornerstones of social understanding, interaction, and successful social-cognitive abilities and behaviors (Stietz et al., 2019; Lockwood, 2016). According to Coutinho, Silva and Decety (2014), empathy is a crucial prerequisite for effective interpersonal communication, understanding, agreement, and reconciliation. People with high empathy levels believe that others are deserving of respect and care about their welfare (Eisenberg & Fabes, 1990; Stone, 2022). Concern for others' well-being and the desire to assist someone in need are two characteristics of empathy (Stone, 2022). Additionally, empathic people are more fervent supporters of human rights principles (McFarland & Mathews, 2005). With all of these factors, it is conceivable that empathy, like many other ideas pertaining to people as individuals, can influence how people perceive human rights. It has to do with ideas like human rights, human value, and respect for people as people, regardless of their nationality, gender, national or ethnic origin, color, religion, language, or any other status (George, 1999). These rights range from the most fundamental one of life to those that make it worthwhile to live, like the rights to freedom, food, education, employment, and health (The Office of the High Commissioner for Human Rights).

In this study, the relationship between empathy and human rights attitude will be discussed along with the mediating role of critical thinking. In this context, critical thinking is defined as "an active and organized cognitive process that seeks to understand the individual, the events, situations, and thoughts around him, taking into account the individual's thoughts and the thoughts of the other people with whom he interacts" (Kılıç & Şen, 2014). Additionally, the thinking ability of critical thinking has both cognitive and affective dimensions. (Facione, 1990; Paul et al., 1990). This ability is positively correlated with an empathic tendency (Günaydın & Ünsal Barlas, 2015; Kırac & Kalaycı Kıriloğlu, 2021; Yıldırım, 2018). Individuals with strong critical thinking abilities also have high levels of awareness (Babahanoğlu & Mavili, 2018). As a result, it is reasonable to assume that someone who tends to think critically will develop strong empathy for others and a respect for their rights.

Empathy aids young people in realizing that they are not as different from other members of their social group as they believe, that they and other members of their social group share a common experience, and that other people have their own unique characteristics (Mistikowska, 2018). Additionally, it is claimed that people with strong empathy skills act in ways that are more just, tolerant, and respectful of others' rights (Erken, 2009). On the other hand, among fundamental rights and freedoms, human rights are expected to include empathy and critical thinking skills as two of the most significant values of all time. Based on this anticipation, the research attempted to test the mediator role of critical thinking in the relationship between an empathic disposition and a human rights attitude.

The research was carried out on secondary school students. Middle school is a time when students start to think more abstractly. In this time, students start to learn abstract ideas. This time frame corresponds to the age at which students start to analyze and reflect on their own thoughts. The student can formulate theories to solve a problem, come up with potential solutions, and identify cause-and-effect connections during this time. During this time, the students start to realize that those around them have needs just like their own. The student has a propensity to empathize and can comprehend the suffering and joy of others (Başaran, 2005). From this point of view, it is clear that the secondary school years are a crucial time for students to develop abilities like empathy and critical thought. Additionally, this is a suitable and important period for students to develop an understanding and perspective on a social issue like human rights. Due to this significance, secondary school students were chosen for the research study group.

A study examining the relationship between empathy, human rights, and critical thinking could not be found, despite being one of the main points of departure in this article's discussion of the various aspects of the determinants of human rights orientations or attitudes, empathy and critical thinking in the literature (Ampuero et al., 2015; Barton, 2015; Cáceres et al., 2020; Cohrs et al., 2007; Kwon et al., 2020; Maksum et al., 2021; McFarland & Mathews, 2005; Spini & Doise, 1998; Stevens & Taber, 2021; Stone, 2022). This portion of the research is intended to advance the body of knowledge.

The aim of the study is to examine whether critical thinking mediates the link between an attitude toward human rights and an empathic disposition. Empathic tendency serves as the study's independent latent variable, while human rights attitude serves as the dependent latent variable and critical thinking serves as the mediating variable. The magnitude and significance of the relationships between the independent-dependent and independent-mediator variables will be tested using the path model in order to test the mediation effect. If significant relationships are found in the pertinent models, the relationship between the mediator variable and the dependent variable will then be investigated. The model consisting of independent variable, mediator variable, and dependent variable is intended to be tested if statistically significant path coefficients are obtained from each of the three models separately. Therefore, the full mediator effect does not vanish if the path coefficient between the independent variable (empathetic tendency) and the dependent variable (human rights attitude) statistically vanishes in the model incorporating the mediating variable (critical thinking), but the partial mediator effect does if the path coefficient's value decreases. The objective is to prove that there is an impact.

The hypotheses created in the study are as follows:

- i. There is a positive and significant relationship between empathic tendency and human rights attitude.
- ii. There is a positive and significant relationship between empathic tendency and critical thinking.
- iii. There is a positive and significant relationship between critical thinking and human rights attitude.
- iv. The relationship between an empathic tendency and a human rights attitude is mediated by critical thinking.

METHOD

Research Model

The research was designed in accordance with the correlational survey model, which is one of the quantitative research designs. Correlational survey researches are studies that aim to reveal whether there is a relationship between two or more variables and, if there is, the degree of this relationship (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2015). In this study, structural equation modeling based on the correlational survey model was used, as it was aimed to examine the mediator effect of critical thinking on the relationship between empathic tendency and human rights attitude. Structural equation modeling is a method for exploring and possibly confirming causation among several variables (Fraenkel et al., 2015). For this reason, structural equation modeling was used in the research. In this direction, structural equation modeling was used to test the mediation model after it had been theoretically developed in the study.

Conceptual model developed for testing in the research is shown in Figure 1.

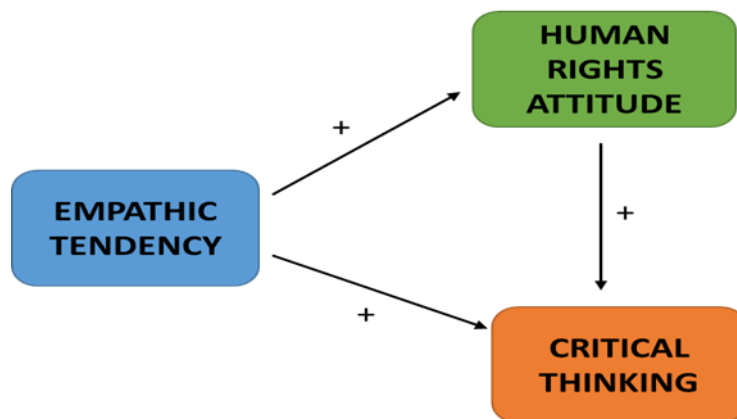

Figure 1. Conceptual Model Developed for Testing

Research Population and Sample

The research population consists of secondary school students who were studying in the five, six, seven and eighth grades of public secondary schools in Bayburt. In the sample selection, the region was divided into clusters and a total of eight schools were selected from each cluster by simple random sampling method. Simple random sampling is a sampling method in which selected units were sampled by giving each sample selection an equal probability of being selected (Büyüköztürk et al., 2009). The total number of students studying in the eight selected schools is 1691. The sample calculation formula of which the universe is known ($n = N t^2 (pq) / d^2 (N-1) + t^2 (p q)$) was used to determine the sample size. Accordingly, at least 313 students were planned to be included in the study, and the study was completed with a total of 494 students who agreed to participate in the study. The institutions' necessary approval was obtained, the participants were

informed of the study's goal, and a declaration of volunteerism was requested. Table 1 contains details about the study sample.

Table 1. Demographics of the Research Sample

Variable	n	%
<i>Gender</i>		
Male	283	57.3
Female	211	42.7
<i>Grade</i>		
5	124	25.1
6	121	24.5
7	127	25.7
8	122	24.7
Total	494	100

Table 1 displays the results of the frequency analysis in relation to the demographic details of the research participants. Boys made up 57.3% of the participants while girls made up 42.7%. 25.1% of the students are in the fifth grade, followed by 24.5% in the sixth, 25.7% in the seventh, and 24.7% in the eighth.

Data Collection Tools

As data collection tools, the KA-SI Empathic Tendency Scale-Adolescent Form, the Human Rights Attitude Scale, and the Critical Thinking Tendency Scale was used.

KA-SI Empathic Tendency Scale-Adolescent Form

The empathic tendencies of the study participants were assessed using the KA-SI Empathic Tendency Scale-Adolescent Form, which was created by Kaya and Siyez (2010). There are two subdimensions on the scale: emotional empathy and cognitive empathy. The Cronbach Alpha coefficient was reported by researchers to be .91 for the entire scale, .89 for emotional empathy, and .81 for cognitive empathy. There are 17 items on the scale.

Human Rights Attitude Scale

The Human Rights Attitude Scale created by Ercan, Demir and Yaman (2015) was used in the study to gauge participant attitudes toward human rights. The scale has four sub-dimensions: political rights, respect for individual rights, respect for the right to live, and equality and fundamental rights. The total Human Rights Attitude Scale has a Cronbach Alpha coefficient of .82. The Cronbach Alpha coefficient was determined to be .73 for the equality and fundamental rights dimension, .71 for the respect for personal rights dimension, .72 for the respect for the right to live dimension, and .66 for the respect for political rights dimension. There are 21 items on the scale.

Critical Thinking Tendency Scale

The Critical Thinking Tendency Scale, which was translated into Turkish by Kılıç and Şen (2014) is another data collection tool used in the study. The scale is a Turkish-specific version of the UF/EMI Critical Thinking Tendency Scale created by researchers at the University of Florida. The sub-dimensions of participation, cognitive development, and innovativeness make up the Critical Thinking Tendency Scale. For the entire scale, researchers reported a Cronbach's Alpha coefficient of .91. The participation sub-dimension had a Cronbach Alpha coefficient of .88, the cognitive maturity sub-dimension of .70, and the innovativeness sub-dimension of .73. There are 25 items on the scale.

Table 2 displays the descriptive statistics and reliability coefficients of the scales used in this study's data collection.

Table 2. Descriptive Statistics and Reliability Coefficients

Scale	Avg.	SD	Min	Max	Alfa
Empathic Tendency	50.838	9.153	20.00	68.00	0.845
Critical Thinking Tendency	93.158	18.049	25.00	125.00	0.919
Human Rights Attitude	81.794	18.660	25.00	105.00	0.824

Avg: Average, Sd: Standard Deviation, Min: Minimum, Max: Maximum, Alfa: Cronbach Alfa coefficient

The descriptive statistics and reliability coefficients for the scale scores used in the study are shown in Table 2. The Cronbach Alpha coefficient is .84 for the Empathic tendency scale, .91 for the Critical Thinking scale and .82 for the Human Rights Attitude scale. Cronbach's Alpha value between 0.80 and 1.00 indicates that the reliability of the scale is high (Kayış, 2009). The reliability levels of all the scales used in this study were found to be higher than the Cronbach's Alpha coefficients.

Data Analysis

In the study, structural equation models were used to perform descriptive data analysis, reliability analysis, correlation analysis, and mediation analysis. The Shapiro-Wilk test was used to gauge how closely the data adhered to the normal distribution. Since the scale scores did not follow a normal distribution, Spearman correlation analysis was used to look at the relationships between the scale scores. Using Cronbach's Alpha coefficients, the reliability levels of the three scales used in the study were examined. To carry out mediation analyses over the scales, structural equation modeling methods based on bootstrapping were used. The results of the analysis were obtained using B=1000 Bootstrap samples and the DWLS estimation technique, while the mediation analyses were applied with the structural equation model. The R programming language's lavaan package (Rosseel, 2012) was used for statistical applications. Analysis results were assessed at a 0.05 level of significance.

This study was approved by the Bayburt University Scientific Research and Publication Ethics Committee. Ethics Committee Approval: Bayburt University Ethics Committee. Date and no: 08.03.2023-122639

FINDINGS

The findings regarding the correlation analysis results between the scale scores of empathic tendency, critical thinking tendency and human rights attitude are given in Table 3.

Table 3. Inter-scale Correlation Analysis

	Empathic Tendency	Critical Thinking Tendency	Human Rights Attitude
Empathic Tendency	1		
Critical Thinking Tendency	0.603**	1	
Human Rights Attitude	0.329**	0.392**	1

**p<0.01

The correlation analysis shows that there is a similar and moderate relationship between critical thinking and human rights, and a similar and low-level relationship between empathy and critical thinking. Human rights and critical thinking tendency have a similar but weak relationship.

Figure 2 displays the path coefficients of the structural equation model used for the mediation analysis.

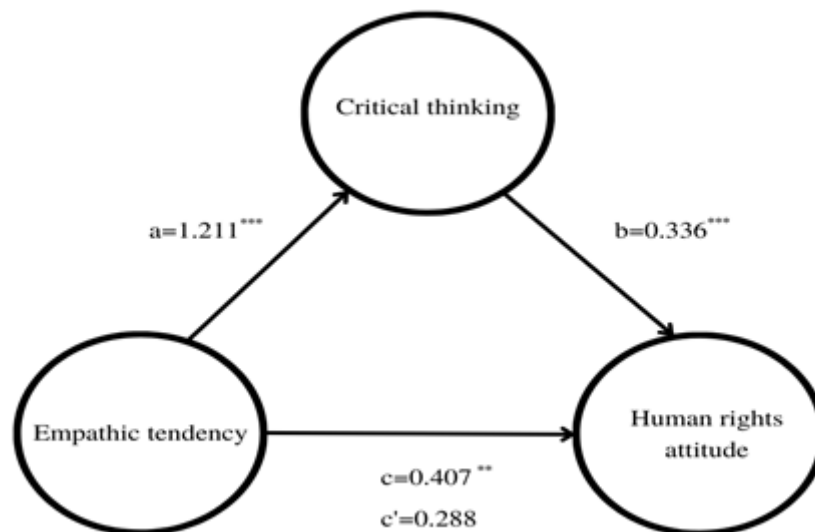

Figure 2. Graphical Display of the Results of the Mediation Analysis

The fit indices of the structural equation model, a critical thinking tool, were used to evaluate the model's validity. The model's chi-square statistic is 2059,598 and its degree of freedom (sd) is 1878, according to the fit indices. The chi-square/sd ratio for the model is 1.097, which is under 2. GFI= 0.967, CFI= 0.995, AGFI= 0.964, TLI= 0.995, and NNFI= 0.995 are the results for incremental fit indices, and all of these indices are above 0.90

(Hu & Bentler, 1999). The RMSEA and SRMR values for the fit indices for errors are both less than 0.05 (Hooper et al., 2008). The results of this structural equation model's goodness of fit test, which examines the mediating role of critical thinking in the connection between an empathic mindset and a human rights attitude, show that the model is highly valid (Mulaik et al., 1989).

Table 4 lists the statistical analysis findings for the indirect and overall effects of the mediation analyses carried out using the Bootstrap-based structural equation model.

Table 4. Indirect and Overall Impact Analysis Results

Effect Types	B	SE	z	p
Indirect Effect (c')	0.407	0.144	2.835	0.005
Overall Effect	0.695	0.168	4.144	<0.001

B: Path coefficient, SE: Standard error, HR: Human Rights Attitude, ET: Empathic Tendency, CT: Critical Thinking Tendency

In the mediation analysis, the indirect impact result was statistically significant (p 0.05). This finding indicates that the relationship between an empathic tendency and a human rights attitude is significantly mediated by critical thinking. Through the analysis of direct impact results, it will be determined whether critical thinking plays a full or partial mediating role.

Table 5 displays the outcomes of the mediation analysis model's direct impact analysis.

Table 5. Direct Impact Analysis Results

Path Coefficients	B	SE	z	p
HR <- ET (c)	0.288	0.206	1.398	0.162
CT <- ET (a)	1.211	0.181	6.708	<0.001
HR <- CT (b)	0.336	0.106	3.183	0.001

B: Path Coefficient, SE: Standard error, HR: Human rights attitude, ET: Empathic tendency, CT: Critical Thinking Tendency

The relationship between an empathic tendency and a critical thinking tendency is positive and significant, as indicated by the path coefficients (p 0.05). Additionally, there is a strong and positive correlation (p 0.05) between critical thinking and a human rights attitude. The model's findings show that when the critical thinking tool is included as a variable, the relationship between an empathic tendency and a human rights attitude becomes statistically insignificant (p>0.05). It is clear that critical thinking serves as a full-fledged mediator because there is no meaningful relationship between empathic tendency and human rights attitude.

CONCLUSION and DISCUSSION

The theoretical relationship between an empathic tendency, a human rights attitude, and a critical thinking tendency has been supported by the study. The findings indicate a certain and significant relationship between these three variables. Human rights and critical thinking were found to have a similar but weak correlation, and an empathic tendency and critical thinking to have a similar but moderate correlation. Comparable and subordinate connections exist between critical thinking tendency and human rights attitude. According to the

findings of this structural equation model, which examined the mediating function of critical thinking in the relationship between an empathic tendency and a human rights attitude, the model is extremely reliable. In the relationship between an empathic tendency and a human rights attitude, it has been discovered that critical thinking plays a significant and full mediator role.

Studies on empathy, human rights, and critical thinking have all been conducted independently and interrelatedly. According to some of these studies, empathy and critical thinking are positively correlated (Çakırlar Altuntaş et al., 2018; Ekici & Aybek, 2010; Tartuk, 2015). Likewise, Nosich (2012) asserted that empathy has a significant impact on critical thinking. It is claimed that an ideal critical thinker possesses qualities like an open mind when considering different points of view, mental flexibility, objectivity when understanding various points of view, confrontation of one's own prejudices and stereotypes, and ego- or socio-centered tendencies (Facione, 1990). People who have a high propensity for empathy are also more likely to want to understand emotions, be affected by them, and be of assistance to those who are experiencing them (Stephan & Finlay, 1999). As a result, people with high empathic tendencies should be able to understand how others are feeling on a psychosocial level (Avcı et al., 2013). In fact, it has been found that people who have a high level of empathy are more socially sensitive and exhibit more positive social tendencies (Findlay et al., 2006; Miller & Jansen op de Haar, 1997). People with critical thinking and empathic tendencies will have a positive attitude towards human rights, given the positive effect critical thinking skills have on social skills and communication skills (Cáceres et al., 2020; Jenaabadi et al., 2015; Maksum et al., 2021). Since respecting others' rights results from being aware of their emotional, psychosocial, and mental states, which requires empathy and critical thinking abilities. It is expected that there should be a tendency to understand the feelings and thoughts of people other than himself in order for the person to comprehend that other people have rights regarding a situation and to form a perception about the actions or consequences that will affect this situation. People who are capable of critical thought and empathy can understand other people's emotions and thoughts and demonstrate sensitivity to their rights. According to Stone (2022), empathy includes the idea of addressing the rights and welfare of underprivileged groups in society without taking advantage of them.

Research demonstrates that the affective domain can control thought processes. (Ampuero et al., 2015; Hofreiter et al., 2007). Studies that can be conducted by focusing on the affective aspect of empathy and the cognitive aspect of critical thinking may allow the development of positive attitudes on social issues like human rights. This is because approaches that only focus on developing thinking skills are insufficient to enable students to solve social problems (Ampuero et al., 2015). It is hoped that the research's findings will serve as a guide for formulating recommendations on the topic. The discovery of the critical thinking's mediating function between empathy and human rights is particularly significant in this regard. This result demonstrates that any type of work that fosters the growth of critical thinking will increase empathy and, as a result, the favorable attitude toward human rights.

Critical thinkers become conscious of the diversity of moral principles, social norms, and cultural practices around the globe. Their commitment to their own values, behaviors, and social structures is shaped by a sense of humility as a result of their awareness of this diversity. People are made aware that others may have different beliefs, values, and behaviors as a result of this circumstance (Brookfield, 1987). It is possible to adopt a pro-human rights attitude when empathy is paired with this awareness. In fact, the research's findings indicate a significant and positive relationship between critical thinking, a human rights attitude, and an empathic tendency. According to Paul (1993), critical thinking aids in the growth of empathy. At the same time, the fact that critical thinking skills can be taught alongside empathy (Greathouse & Dowd, 1996) suggests that processes that make use of both skills will have a positive impact on people's attitudes toward human rights.

Students in secondary schools were the subjects of this study. It is clear that students at this educational level are in an important stage for the development of attitudes toward social issues like human rights and for gaining skills such as empathy and critical thinking. This is because childhood years are important for personality development (Li & Gong, 2018). When it comes to raising people's awareness of their rights as human beings, the value of early education is emphasized (Karagözoğlu, 2017; Yeşilçayır, 2019). Additionally, people's attitudes and behaviors related to human rights are positively influenced by their knowledge of human rights issues and the promotion of a pro-human rights attitude (Cohrs et al., 2007; Kwon et al., 2020; Stellmacher et al., 2005). Given that the current social context regards the development of students' thinking and empathy skills as among the educational demands that are meaningful and necessary (Lloyd & Bahr, 2010; Moore, 2004), it is crucial to give secondary school students a human rights education that promotes empathy and critical thinking. Similar to this, Nygren (2016) asserts that critical thinking should be promoted in human rights education.

RECOMMENDATIONS

The study demonstrates that the relationship between an empathic tendency and a human rights attitude is mediated by critical thinking. Based on this finding, it is recommended that education programs be set up in a way that will allow secondary school students to develop their critical thinking and empathy skills as well as foster a supportive attitude toward human rights. This study demonstrates how empathy and human rights attitudes can be reconciled through the use of critical thinking. The research does, however, have some shortcomings. There are numerous different sub-dimensions for each research variable. The subdimensions of the human rights attitude scale are respect for political rights, respect for the right to life, respect for individual rights, and respect for equality and fundamental rights (Ercan, Yaman & Demir, 2015). The sub-dimensions of emotional empathy and cognitive empathy are part of the empathic tendency scale (Kaya & Siyez, 2010). The sub-dimensions of participation, cognitive maturity, and innovativeness make up the critical thinking scale (Kılıç & Şen, 2014). These dimensions are not present in the research model. Future studies could incorporate these dimensions as well to further explore the connections between the variables.

ETHICAL TEXT

This article complies with journal writing rules, publication principles, research and publication ethics, and journal ethics. Responsibility for any violations that may arise regarding the article belongs to the author of this article. For this research, the permission of the ethics committee numbered 08.03.2023-122639 was obtained from the Ethics Committee of Bayburt University.

Author Contribution Rate: The author's contribution rate is %100.

REFERENCES

- Ampuero, D., Miranda, C. E., Delgado, L. E., Goyen, S., & Weaver, S. (2015). Empathy and critical thinking: Primary students solving local environmental problems through outdoor learning. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 15(1), 64-78. <https://doi.org/10.1080/14729679.2013.848817>
- Avcı, D., Aydın, D., & Özbaşaran, F. (2013). Hemşirelik öğrencilerinde empati özgeçicilik ilişkisi ve özgeci davranışın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 108-113.
- Babahanoğlu, R. & Mavili, A. (2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilinçli farkındalıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Konya Örneği). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1) 90-113.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi, gelişim, öğrenme ve ortam*. Nobel.
- Bethlehem, R.A.I., Allison, C., van Andel, E. M., Coles, A.I., Neil, K. & Baron-Cohen, S. (2017). Does empathy predict altruism in the wild?, *Social Neuroscience*, 12(6), 743-750. <https://doi.org/10.1080/17470919.2016.1249944>
- Brookfield, S.D. (1987). *Developing critical thinkers: Challenging adults to explore alternative ways of thinking and acting*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, Inc.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (4.baskı). Pegem Akademi.
- Cáceres, M., Nussbaum, M., & Ortiz, J. (2020). Integrating critical thinking into the classroom: a teacher's perspective. *Thinking Skills and Creativity*, 37, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100674>
- Cohrs, J. C., Maes, J., Moschner, B., & Kielmann, S. (2007). Determinants of human rights attitudes and behavior: A comparison and integration of psychological perspectives. *Political Psychology*, 28(4), 441-469.
- Coutinho, J. F., Silva, P. O., & Decety, J. (2014). Neurosciences, empathy, and healthy interpersonal relationships: Recent findings and implications for counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 61(4), 541-548. <http://dx.doi.org/10.1037/cou0000021>
- Crowson, H. M., Brandes, J. A., & Hurst, R. J. (2013). Who opposes rights for persons with physical and intellectual disabilities?. *Journal of Applied Social Psychology*, 43, E307-E318.
- Cuff, B.M., Brown, S.J., Taylor, L. & Howat, D.J., (2016). Empathy: a review of the concept. *Emotion Review*, 8(2), 144-153. <https://doi.org/10.1177/1754073914558466>

- Çakırlar Altuntaş, E., Yılmaz, M. & Turan, S. L. (2018). Biyoloji öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri üzerine bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 34-45, Doi: 10.12984/egeefd.306019
- de Wied, M., Branje, S.J.T. & Meeus, W.H.J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33, 48-55.
- de Wied, M., Goudena, P.P. & Matthys, W. (2005). Empathy in boys with disruptive behavior disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 867-880, doi: 10.1111/j.1469-7610.2004.00389.x
- Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3, 71–100. <http://dx.doi.org/10.1177/1534582304267187>
- Eisenberg, N. (2000). Emotion regulation and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51, 665-697.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1990). Empathy: Conceptualization, measurement, and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*, 14, 131–149. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00991640>
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (series Ed.) & N. Eisenberg (vol. Ed.), *Handbook of child psychology* (5th ed.): Vol. 3. Social, emotional and personality development (pp. 701-778).
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Murphy, B. C., Jones, S., & Guthrie, I. K. (1998). Contemporaneous and longitudinal prediction of children's sympathy from dispositional regulation and emotionality. *Developmental Psychology*, 34, 910–924.
- Eisenberg, N., Miller, P. A., Shell, R., McNalley, S., & Shea, C. (1991). Prosocial development in adolescence: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 27, 849-857.
- Ekici, Ö. & Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 816-827.
- Ercan, R., Yaman, T., & Demir, S. B. (2015). Human Rights Attitude Scale: A Validity and Reliability Study. *Journal of Education and Training Studies*, 3(6), 220-231. <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v3i6.1031>
- Erken, M. (2009). *Empati becerisinin ahlaki davranışlar üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Fabi, S., Weber, L.A. & Leuthold, H. (2019). Empathic concern and personal distress depend on situational but not dispositional factors. *PLoS One*, 14(11), 1-22, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225102>.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. Research findings and recommendations*. Newark, Delaware: American Philosophical Association.
- Faulkner, N. (2018). Put Yourself in Their Shoes: Testing Empathy's Ability to Motivate Cosmopolitan Behavior. *Political Psychology*, 39(1), 217-228, <https://doi.org/10.1111/pops.12411>
- Findlay, L. C., Girardi, A., & Coplan, R. J. (2006). Links between empathy, social behavior, and social understanding in early childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(3), 347-359, doi:10.1016/j.ecresq.2006.07.009
- Frankel, J. R., N. E. Wallen, and H. H. Hyun. (2015). *How to Design and Evaluate Research in Education*. 9th ed. New York: McGraw Hill.

- George, J. (1999). Conceptual muddle, practical dilemma human rights, social development and social work education. *International Social Work*, 42(1), 15–26.
- Greathouse, G. F., & Dowd, S. B. (1996). Using critical thinking to teach empathy. *Radiologic Technology*, 67(5), 435-438.
- Günaydın, N., & Ünsal Barlas, G. (2015). The factors affecting critical thinking and empathic disposition of nursing students. *Middle Black Sea Journal of Health Science*, 1(3), 1-8, <https://doi.org/10.19127/mbsjohs.27159>
- Hall, J.A. & Schwartz, R., (2019). Empathy present and future. *The Journal of Social Psychology*, 159(3), 225-243, <https://doi.org/10.1080/00224545.2018.1477442>.
- Hofreiter, T. D., Monroe, M. C., & Taylor, V. S. (2007). Teaching and evaluating critical thinking in an environmental context. *Applied Environmental Education & Communication*, 6(2), 149–157, <https://doi.org/10.1080/15330150701598197>
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55, DOI: 10.1080/10705519909540118
- Israelashvili, J., Sauter, D. & Fischer, A. (2020). Two facets of affective empathy: concern and distress have opposite relationships to emotion recognition. *Cognition and Emotion*, 34(6), 1112-1122. <https://doi.org/10.1080/02699931.2020.1724893>
- Jenaabadi, H., Nejad, B. A., & Mehdizade, A. (2015). Effect of teaching critical thinking on social skills growth of medical sciences students. *Scientific Journal of Education Strategies in Medical Sciences*, 8(2), 69-73.
- Kamas, L., & Preston, A. (2021). Empathy, gender, and prosocial behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 92, 10165, *Journal of Behavioral and Experimental Economics* 92, 1-12, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2020.101654>
- Karagözoğlu, N. (2017). İnsan hakları eğitiminde gazetelerden yararlanma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(18), 64-79.
- Kaya, A., & Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 110-125.
- Kayış, A. (2009). *Güvenilirlik analizi (Reliability analysis)* (4. Baskı). Kalaycı, Ş. (Ed.), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde (404-419 ss.). Asil Yayın.
- Kılıç, H. E., & Şen, A. İ. (2014). Turkish adaptation study of UF/EMI critical thinking disposition instrument. *Education and Science*, 39(176), 1-12.
- Kıraç, R. & Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. (2021). Bilinçli farkındalık ve empatik eğilimin, eleştirel düşünme eğilimine etkisi: sağlık yönetimi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 95-104.

- Kwon, I., Lee, J., Cummings, C. E., Shamrova, D. P., Macomber, C. A., Milanović, E., Woodward, A. T. & Hughes, A. K. (2020). Human rights attitude and civic engagement behavior among university students. *Journal of Human Rights and Social Work*, 5, 174-184. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00128-y>
- Lamm, C., Rütgen, M. & Wagner, I.C. (2019). Imaging empathy and prosocial emotions. *Neuroscience Letters*, 693, 49-53. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.06.054>
- Lehmann, K., Böckler, A., Klimecki, O., Müller-Liebmann, C., & Kanske, P. (2022). Empathy and correct mental state inferences both promote prosociality. *Scientific Reports*, 12(1), 16979. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-20855-8>
- Li, Y. J., & Gong, H. (2018). Being a Parent Together: Parental Role Salience Promotes an Interdependent Self-Construct. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-7, doi:10.3389/fpsyg.2018.01462
- Liew, J., Eisenberg, N., Losoya, S. H., Fabes, R. A., Guthrie, I. K., & Murphy, B. C. (2003). Children's physiological indices of empathy and their socioemotional adjustment: Does caregivers' expressivity matter?. *Journal of Family Psychology*, 17, 584-597. DOI: 10.1037/0893-3200.17.4.584
- Lloyd, M., & Bahr, N. (2010). Thinking critically about critical thinking in higher education. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 4(2), 1-16, <https://doi.org/10.20429/ijstol.2010.040209>
- Lockwood, P. L. (2016). The anatomy of empathy: Vicarious experience and disorders of social cognition. *Behavioural Brain Research*, 311, 255-266. <http://dx.doi.org/10.1016/j.bbr.2016.05.048>
- Maksum, A., Widiana, I. W., & Marini, A. (2021). Path Analysis of Self-Regulation, Social Skills, Critical Thinking and Problem-Solving Ability on Social Studies Learning Outcomes. *International Journal of Instruction*, 14(3), 613-628. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.14336a>
- McFarland, S., & Mathews, M. (2005). Who cares about human rights? *Political Psychology*, 26, 365-385.
- Miklikowska, M. (2018). Empathy trumps prejudice: The longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence. *Developmental Psychology*, 54(4), 703-717. <https://doi.org/10.1037/dev0000474>
- Miller, P. A., & Eisenberg, N. (1988). The relation of empathy to aggressive and externalizing/antisocial behavior. *Psychological Bulletin*, 103(3), 324-344.
- Miller, P. A., & Jansen op de Haar, M. A. (1997). Emotional, cognitive, behavioral, and temperament characteristics of high-empathy children. *Motivation and Emotion*, 21, 109-125.
- Miller, P. A., Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Shell, R. (1996). Relations of moral reasoning and vicarious emotion to young children's prosocial behavior toward peers and adults. *Developmental Psychology*, 32, 210-219.
- Moore, T. (2004). The critical thinking debate: How general are the general thinking skills? *Higher Education Research & Development*, 23(1), 3-18. <https://doi.org/10.1080/0729436032000168469>
- Mulaik, S. A., James, L. R., Van Alstine, J., Bennett, N., Lind, S., & Stilwell, C. D. (1989). Evaluation of goodness-of-fit indices for structural equation models. *Psychological Bulletin*, 105(3), 430-445.
- Murphy, B. A. (2019). The griffith empathy measure does not validly distinguish between cognitive and affective empathy in children. *Australian Psychologist*, 54, 159-164, <https://doi.org/10.1111/ap.12336>
-

- Niec, L., & Russ, S. W. (2002). Children's internal representations, empathy, and fantasy play: A validity study of the SCORS-Q. *Psychological Assessment*, 14, 331-338, <https://doi.org/10.1037/1040-3590.14.3.331>
- Nosich, M.G. (2012). *Eleştirel düşünme ve disiplinler arası eleştirel düşünme rehberi* (Çev., B. Aybek). Anı Yayıncılık.
- Nygren, T. (2016) Thinking and caring about indigenous peoples' human rights: Swedish students writing history beyond scholarly debate, *Journal of Peace Education*, 13(2), 113-135, DOI: 10.1080/17400201.2015.1119106
- Paul, R. (1993). *Critical thinking: how to prepare students for a rapidly changing world*. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.
- Paul, R., Weil, D., & Binker, A. J. A. (1990). *Critical thinking handbook: K-3rd grades - A guide for remodelling lesson plans in language arts, social studies & science*. Rohnert Park, CA: Foundation for Critical Thinking.
- Perrone-McGovern, K. M., Oliveira-Silva, P., Simon-Dack, S., Lefdahl-Davis, E., Adams, D., McConnell, J., Howell, D., Hess, R., Davis, A. & Gonçalves, O. F. (2014). Effects of empathy and conflict resolution strategies on psychophysiological arousal and satisfaction in romantic relationships. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, 39(1), 19-25. <https://doi.org/10.1007/s10484-013-9237-2>
- Rosler, N., Cohen-Chen, S., & Halperin, E. (2017). The distinctive effects of empathy and hope in intractable conflicts. *Journal of Conflict Resolution*, 61(1), 114–139. <https://doi.org/10.1177/0022002715569772>
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1-36, <http://www.jstatsoft.org/v48/i02/>.
- Shamay-Tsoory, S.G., Tomer, R., Goldsher, D., Berger, B.D. & Aharon-Peretz, J. (2004). Impairment in cognitive and affective empathy in patients with brain lesions: anatomical and cognitive correlates. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 26 (8), 1113-1127. <https://doi.org/10.1080/13803390490515531>
- Smith A., (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Record*, 56, 3-21.
- Spini, D., & Doise, W. (1998). Organizing principles of involvement in human rights and their social anchoring in value priorities. *European Journal of Social Psychology*, 28, 603-622.
- Stellmacher, J., Sommer, G., & Brahler, E. (2005). The cognitive representation of human rights: Knowledge, importance, and commitment. *Peace and Conflict*, 11(3), 267-292.
- Stephan, W.C. & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-747.
- Stevens, F., & Taber, K. (2021). The neuroscience of empathy and compassion in pro-social behavior. *Neuropsychologia*, 159, 107925, <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2021.107925>
- Stietz, J., Jauk, E., Krach, S. and Kanske, P. (2019). Dissociating empathy from perspective taking: evidence from intra and inter individual differences research. *Front Psychiatry* 10(126), 1-8, doi: 10.3389/fpsy.2019.00126

- Stone, A. (2022). The relationship between attitudes to human rights and to animal rights is partially mediated by empathy, *The Journal of Social Psychology*, doi: 10.1080/00224545.2022.2140024
- Tartuk, M. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ve empati kurma eğilimlerinin araştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- The Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) . What are human rights? <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights> adresinden 26.02.2023 tarihinde alınmıştır.
- Ulloa, E. C., Hammett, J. F., Meda, N. A. and Rubalcaba, S. J. (2017). Empathy and romantic relationship quality among cohabitating couples: an actor-partner interdependence model. *The Family Journal*, 25(3), 208-214, <https://doi.org/10.1177/1066480717710644>
- Völlm, B.A., Taylor, A.N., Richardson, P., Corcoran, R., Stirling, J., McKie, S., Elliott, R., (2006). Neuronal correlates of theory of mind and empathy: a functional magnetic resonance imaging study in a nonverbal task. *Neuroimage*, 29(1), 90-98. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2005.07.022>.
- Yeşilçayır, C. (2019). Felsefi bağlamda insan hakları eğitimini yeniden düşünmek. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 21-44.
- Yıldırım, B. (2018). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Youngvorst, L.J. ve Jones, S.M. (2017). The Influence of Cognitive Complexity, Empathy, and Mindfulness on Person-Centered Message Evaluations. *Communication Quarterly*, 65(5), 549-564, <https://doi.org/10.1080/01463373.2017.1301508>
- Zaki, J., & Ochsner, K. N. (2012). The neuroscience of empathy: Progress, pitfalls and promise. *Nature Neuroscience*, 15, 675-680, doi.10.1038/nn.3085

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİK EĞİLİM VE İNSAN HAKLARI TUTUMU İLİŞKİSİNDE ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN ARACI ROLÜ

Öz

Bu araştırmanın amacı empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı rolünü sınamaktır. Araştırma nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak tasarlanmıştır. Çalışmada empatik eğilim ve insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı etkisinin incelenmesi amaçlandığı için ilişkisel tarama modeline dayanan yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda öncelikle aracılık modeli teorik şekilde oluşturulmuştur. Ardından aracılık modeli yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak test edilmiştir. Araştırmanın örneklemini 494 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 211'i kadın, 283'ü erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan katılımcılar ortaokul beş, altı, yedi ve sekizinci sınıflarda öğrenim gören öğrencilerdir. Çalışmanın örneklemini basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada KA-Sİ Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu, İnsan Hakları Tutum Ölçeği ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırmada tanımlayıcı veri analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modellemesi ile aracılık analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan üç ölçeğin güvenilirlik düzeyleri Cronbach Alfa katsayıları ile analiz edilmiştir. Ölçekler üzerinden aracılık analizlerini gerçekleştirmek üzere Bootstrap tabanlı yapısal eşitlik modellemesi tekniğine başvurulmuştur. Yapısal eşitlik modeli ile aracılık analizleri uygulanırken DWLS tahmin tekniği ile B=1000 adet Bootstrap örnekleme kullanılarak analiz sonuçları elde edilmiştir. İstatistiksel uygulamalar R yazılımında bulunan lavaan paketi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda empatik eğilim ile insan hakları arasında aynı yönlü ve düşük düzeyde; empatik eğilim ile eleştirel düşünme arasında aynı yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Eleştirel düşünme ile insan hakları arasında ise aynı yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin anlamlı ve tam aracı role sahip olduğu bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Empatik eğilim, insan hakları tutumu, eleştirel düşünme, yapısal eşitlik modellemesi.

GİRİŞ

Empati, birçok disiplinle bağlantısı sebebiyle bilimsel çalışmalara konu olan çok boyutlu bir kavramdır. Empatinin çok boyutluluğu, özellikle kavramın duyuşsal ve bilişsel yönlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Başkalarının zihinsel ve duygusal durumlarına duyarlılığı ve anlayışı ifade eden (Smith, 2006) empatinin duygusal bileşeni, diğer insanlarla tutarlı duyguların dolaylı olarak deneyimlenmesini içerir. Bilişsel bileşen ise, basit çağrışımlar yoluyla ya da daha karmaşık bir yapı arz eden perspektif alma süreçleri yoluyla bir başkasını anlamayı içerir (de Wied vd., 2005).

Empatinin, bir başkasının duygusal durumunu kavramaktan kaynaklanan duygusal bir tepki (Eisenberg & Fabes, 1998; Eisenberg, 2000) oluşu ve o kişinin duygusal durumunu hem tanımayı hem de deneyimlemeyi içermesi (Eisenberg & Fabes, 1990; Zaki & Ochsner, 2012) empatinin duygusal boyutuna işaret etmektedir. Empatiye şefkat ve sempati gibi duygular da eşlik etmektedir (Liew vd., 2003; Zaki & Ochsner, 2012; Cuff vd., 2016; Hall & Schwartz, 2019; Lamm vd., 2019). Ayrıca son dönemlerde yapılan araştırmalarda empatinin kişisel sıkıntı ve empatik kaygı gibi yönlerinin de bulunduğu belirtilmiştir (Fabi vd., 2019; Israelashvili vd., 2020). Empatinin bilişsel boyutu ise duygu durumunun anlaşılması ve deneyimlenmesi dışında bir başkasının içsel durumunu anlamak (Faulkner, 2018; Miklikowska, 2018) şeklinde bir bakış açısı ile karşımıza çıkmaktadır. Empatinin bu yönünde, bir başkasının eylemlerinin, hareketlerinin ve fiziksel ipuçlarının incelenmesi ve yorumlanması (Youngvorst & Jones, 2017) söz konusudur. Birçok araştırmada, empatinin zihinsel süreçlerle gerçekleşen boyutu vurgulanırken (Lockwood, 2016; Murphy, 2019) bir başkasının bakış açısını alarak (Völlm vd., 2006) nörobilimsel düzeyde gerçekleşen (Stietz vd., 2019) empati sürecine işaret edilmektedir.

Empatinin duygusal ve bilişsel bileşenleri içeren karmaşık bir olgu olduğunu söylemek mümkündür (Eisenberg & Fabes, 1990; Decety & Jackson, 2004; Shamay-Tsoory vd., 2004). Empatinin duyuşsal ve bilişsel yapısı konusunda tartışmalar devam etmekle birlikte sonuçları ve davranışa yansımaları noktasında geniş ölçüde görüş birliği olduğu görülmektedir. Nitekim empatinin, insan davranışlarını anlama ve sosyal olarak anlamlandırma noktasında önemli bir rolü bulunduğu ifade edilebilir. Empati, sosyal becerilerle (Eisenberg vd., 1998; Smith, 2006; Niec & Russ, 2002) yakından ilişkilidir. Bu bağlamda empati düzeyi yüksek bireylerin sosyal olarak daha duyarlı oldukları (Findlay vd., 2006) ve daha olumlu sosyal eğilimler gösterdikleri (Miller & Jansen op de Haar, 1997) araştırma bulguları ile ortaya konulmaktadır. Empati arttıkça antisosyal davranışlar azalmakta (Miller & Eisenberg, 1988), çatışma çözme eğiliminin artışına paralel olarak (Perrone-McGovern vd., 2014; de Wied vd., 2007) insan ilişkilerinin niteliği artmaktadır (Rosler vd., 2017). Empatinin ayrıca başkalarına yardım etmeyi veya fayda sağlamayı amaçlayan davranışlar (Findlay vd., 2006) olarak tanımlanan prososyal davranışlar ile pozitif yönde ilişkili olduğu (Bethlehem vd., 2017; Eisenberg vd., 1991; Miller vd., 1996; Stevens & Taber, 2021; Kamas & Preston, 2021; Lehmann vd., 2022) da bilinmektedir.

İnsanlar, başkalarının olumlu veya olumsuz duygularını paylaşma kapasitesine sahiptir. Başka bir kişinin gözlemlenen veya hayal edilen duygularından yola çıkan bir gözlemci, kendisi de benzer bir duygusal durum geliştirir (Stietz vd., 2019). Ulloa, Hammett, Meda ve Rubalcaba, (2017) insanlarda, başka insanların duygusal

durumlarını gözleme yoluyla, onlarla benzer duygu durumlarına sahip olma eğiliminin oluştuğunu savunmaktadırlar. Bu noktada hem duygusal hem de bilişsel yönüyle empatinin diğer insanları anlama ve onların duygu ve düşüncelerini deneyimleme, dolayısıyla sosyal ilişkileri güçlendirme rolü olduğu söylenebilir. Nitekim empati; bir başkasının içsel, zihinsel durumunun bir temsilini yarattığı için sosyal anlayışın, etkileşimin (Stietz vd., 2019) ve başarılı sosyal-bilişsel yetenek ve davranışların (Lockwood, 2016) temellerinden biridir. Coutinho, Silva ve Decety (2014) empatinin insan ilişkilerinde etkili iletişimin, birbirini anlamının ve anlaşmanın önemli bir şartı olduğunu belirtmektedirler. Empati düzeyi yüksek kişiler, başkalarını saygıya değer kabul etmekte ve başkalarının refahına değer vermektedirler (Eisenberg & Fabes, 1990; Stone, 2022). Empati, başkalarının iyiliği için endişe duymayı ve sıkıntı içindeki birine yardım etme dürtüsünü içerir (Stone, 2022). Ayrıca empatik eğilimi yüksek bireyler, insan hakları ilkelerini daha güçlü bir şekilde onaylamaktadır (McFarland & Mathews, 2005). Söz edilen tüm bu yönleriyle empatinin, bireysel düzlemde insanla bağlantılı birçok kavram gibi insan hakları hususunu algılama biçimlerine de etki edebileceği düşünülebilir. Milliyet, cins, etnik köken, dini inanç, dil veya başka herhangi bir statüden bağımsız olarak sadece insan olarak var olduğumuz için sahip olduğumuz (The Office of the High Commissioner for Human Rights) insan hakları; insan değeri ve insana duyulan saygı gibi kavramlarla bağlantılıdır (George, 1999). Bu haklar en temel olan yaşama hakkından, beslenme, eğitim, çalışma, sağlık ve özgürlük hakları gibi hayatı yaşanmaya değer kılan haklara kadar uzanır (OHCR).

Bu çalışmada, empati ile insan hakları tutumu arasındaki ilişki tartışılırken eleştirel düşünmenin aracı rolü ele alınacaktır. Bu bağlamda eleştirel düşünmeyi tanımlamak gerekirse; “Eleştirel düşünme, bireyin ve etkileşimde bulunduğu diğer kişilerin düşüncelerini dikkate alarak; bireyi, çevresinde gelişen olay, durum ve düşünceleri anlamayı amaçlayan aktif ve organize bir bilişsel süreçtir” (Kılıç & Şen, 2014). Ayrıca eleştirel düşünme, bilişsel ve duyuşsal boyutları da olan bir düşünme becerisidir (Facione, 1990; Paul vd., 1990). Bu beceri ile empatik eğilim pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir (Günaydın & Ünsal Barlas, 2015; Kıracı & Kalaycı Kırloğlu, 2021; Yıldırım, 2018). Eleştirel düşünme becerisine sahip bireylerin farkındalık düzeyleri de yüksektir (Babahanoğlu & Mavili, 2018). Dolayısıyla eleştirel düşünme eğilimi olan bireyin, güçlü bir empatik bağ kurması ve diğer insanların haklarına dair olumlu bir tutum geliştirmesi beklenebilir.

Empati, çocukların ve ergenlerin kendileri dışındaki sosyal grup üyelerinden düşündükleri kadar farklı olmadıklarını, kendilerinin ve diğer sosyal grupların ortak bir insani deneyimi paylaştıklarını ve diğer insanların kendilerine ait bireysel özelliklere sahip olduğunu görmelerine yardımcı olur (Miklikowska, 2018). Ayrıca empati becerisi yüksek bireylerin başkalarının hakkını gözeterek daha adaletli, hoşgörülü ve saygılı davranışlar sergiledikleri belirtilmektedir (Erken, 2009). İnsan haklarının ise temel hak ve özgürlükler içinde tüm zamanların önemli değerlerinden biri olarak empati ve eleştirel düşünme süreçlerini kapsamı beklenebilir. Bu beklentiden hareketle araştırmada empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı rolü sınanmaya çalışılmıştır.

Araştırma ortaokul öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ortaokul dönemi, öğrencilerin soyut düşünmeye başladıkları bir dönemdir. Bu dönemde öğrenciler soyut kavramlar edinmeye başlarlar. Bu dönem öğrencilerin kendi düşünceleri üzerine düşünmeye ve düşüncelerini irdelemeye başladıkları yaşlara tekabül eder. Öğrenci bu dönemde bir sorun için varsayımlar kurabilir, çözüm seçenekleri geliştirebilir, neden sonuç ilişkilerini görebilir. Öğrenci artık bu dönemde çevresindeki insanların da kendisi gibi gereksinimleri olduğunu görmeye başlar. Bu dönemde bireyler başkalarının acılarını, sevinçlerini anlayabilir ve empati kurmaya yönelirler (Başaran, 2005). Bu açıdan bakıldığında ortaokul döneminin, öğrencilere empati ve eleştirel düşünme gibi becerilerin kazandırılması için kritik bir dönem olduğu görülür. Ayrıca bu dönem, öğrencilere insan hakları gibi sosyal bir konu hakkında bir bilinç ve tutum kazandırılması için de uygun ve önemli bir dönemdir. Bu önemden hareketle araştırmanın çalışma grubunun ortaokul öğrencilerinden oluşturulması yoluna gidilmiştir.

Bu makalede yola çıkılan temel noktalardan biri de, literatürde insan hakları yönelimlerdeki belirleyicilerin ya da insan hakları tutumunun, empati ve eleştirel düşünmenin farklı yönleriyle ele alınmış (Ampuero et al., 2015; Barton, 2015; Cáceres et al., 2020; Cohrs vd., 2007; Kwon vd., 2020; Maksum et al., 2021; McFarland & Mathews, 2005; Spini & Doise, 1998; Stevens & Taber, 2021; Stone, 2022) olmasına rağmen empati, insan hakları ve eleştirel düşünme ilişkisini inceleyen bir çalışmanın tespit edilememiş olmasıdır. Araştırmanın bu yönüyle de literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırmanın amacı empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı rolünü sınamaktır. Araştırmanın bağımsız gizil değişkeni empatik eğilim, bağımlı gizil değişkeni insan hakları tutumu ve aracı değişken ise eleştirel düşünmedir. Aracılık rolünü test etmek için yol modeli ile bağımsız-bağımlı, bağımsız-aracı değişken arasındaki ilişki büyüklük ve anlamlılık açısından test edilecektir. Söz konusu modellerde anlamlı ilişkiler tespit edilmesi halinde ise aracı değişken ile bağımlı değişken arasında bulunan ilişki incelenme yoluna gidilecektir. Bu üç modelden anlamlı yol katsayılarına ulaşılması halinde bağımsız değişken, aracı değişken ve bağımlı değişkenden oluşturulan modelin sınanması hedeflenmektedir. Bu şekilde; bağımsız değişken (empatik eğilim) ile bağımlı değişken (insan hakları tutumu) arasında yol katsayısının, aracı değişkenin (eleştirel düşünme) modele eklenmesi durumunda istatistiksel olarak anlamı ortadan kalkıyorsa tam aracı etkiye, istatistiksel anlamlılık ortadan kalkmıyor ancak yol katsayısının değeri azalıyorsa kısmi aracı etkiye sahip olduğu sonucuna varılması hedeflenmektedir.

Araştırmanın hipotezleri aşağıda verilmiştir:

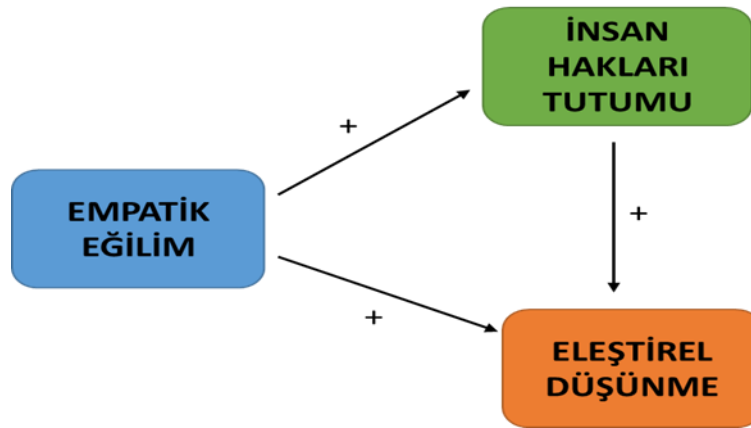
- i. Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
- ii. Empatik eğilim ile eleştirel düşünme arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
- iii. Eleştirel düşünme ile İnsan hakları tutumu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
- iv. Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünme aracı role sahiptir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak tasarlanmıştır. İlişkisel tarama araştırmaları, iki veya daha fazla değişken arasında ilişki olup olmadığını ve eğer ilişki varsa bu ilişkinin derecesini ortaya koymayı amaçlayan (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2015) araştırmalardır. Bu çalışmada empatik eğilim ve insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı etkisinin incelenmesi amaçlandığı için ilişkisel tarama modeline dayanan yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi, çeşitli değişkenler arasındaki nedenselliği keşfetmeye ve değişkenler arasındaki ilişkileri nedensellik açısından incelemeye olanak sağlaması (Fraenkel vd., 2015) sebebiyle tercih edilmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda öncelikle aracılık modeli teorik olarak oluşturulmuştur. Ardından aracılık modeli yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmiştir.

Araştırmada sınanmak amacıyla oluşturulan kavramsal model Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Sınanmak Amacıyla Oluşturulan Kavramsal Model

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırma evrenini Bayburt'ta bulunan devlet ortaokullarının beş, altı, yedi ve sekizinci sınıflarında öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde bölge kümelerine ayrılarak her kümeden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile toplam sekiz okul seçilmiştir. Basit seçkisiz örnekleme, her bir örneklem seçimine eşit seçilme olasılığı verilerek seçilen birimlerin örnekleme alındığı bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2009). Seçilen sekiz okulda öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 1691'dir. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde evreni belli olan örneklem hesaplama formülü ($n = \frac{N \cdot t^2 \cdot (pq)}{d^2 \cdot (N-1) + t^2 \cdot (pq)}$) kullanılmıştır. Buna göre çalışmaya en az 313 öğrencinin alınması planlanmış olup araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 494 öğrenci ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için ilgili kurumlardan izin alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Çalışma grubuna dahil edilen tüm katılımcılardan gönüllülük beyanı alınmıştır. Araştırma örnekleme dair bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Değişken	n	%
<i>Cinsiyet</i>		
Erkek	283	57.3
Kadın	211	42.7
<i>Sınıf</i>		
5	124	25.1
6	121	24.5
7	127	25.7
8	122	24.7
Toplam	494	100

Tablo 1’de araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Katılımcıların %57.3’ü erkek, %42.7’si kadındır. Öğrencilerin %25.1’i 5. sınıf, %24.5’i 6. sınıf, %25.7’si 7. sınıf ve %24.7’si 8. sınıftadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri, KA-Sİ Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu, İnsan Hakları Tutum Ölçeği ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği olmak üzere üç farklı ölçek aracılığıyla toplanmıştır.

KA-Sİ Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu

Çalışmada katılımcıların empatik eğilimlerini belirlemek amacıyla Kaya ve Siyez (2010) tarafından geliştirilen KA-Sİ Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu kullanılmıştır. Ölçek, duygusal empati ve bilişsel empati olmak üzere iki alt boyut içermektedir. Araştırmacılar ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa katsayısını .91, duygusal empati alt boyutu için .89 ve bilişsel empati alt boyutu için .81 olarak bildirmişlerdir. Ölçek 17 maddeden oluşmaktadır.

İnsan Hakları Tutum Ölçeği

Araştırmada katılımcıların insan hakları tutumunu saptamak amacıyla Ercan, Demir ve Yaman (2015) tarafından geliştirilen İnsan Hakları Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; eşitlik ve temel haklar, kişi haklarına saygı, yaşama hakkına saygı ve siyasi haklar olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. İnsan Hakları Tutum Ölçeği’nin bütününe ilişkin Cronbach Alfa katsayısı .82’dir. Cronbach Alfa katsayısı eşitlik ve temel haklar boyutu için .73; kişi haklarına saygı boyutu için .71; yaşama hakkına saygı boyutu için .72; siyasi haklar boyutu için ise; .66 olarak hesaplanmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır.

Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği

Araştırmada kullanılan diğer veri toplama aracı Kılıç ve Şen (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği’dir. Ölçek, Florida Üniversitesi araştırmacıları tarafından geliştirilmiş UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeğinin Türkiye şartlarına uyarlanmış şeklidir. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği; katılım, bilişsel olgunluk ve yenilikçilik alt boyutlarından oluşmaktadır. Araştırmacılar ölçeğin tümü için Cronbach Alfa

katsayısını .91 olarak bildirmişlerdir. Katılım alt boyutu için Cronbach Alfa katsayısı .88; bilişsel olgunluk alt boyutu için .70; yenilikçilik alt boyutu için ise .73 olarak bildirilmiştir. Ölçek 25 maddeden oluşmaktadır.

Veri toplama araçlarının bu araştırma için hesaplanan tanımlayıcı istatistik ve güvenilirlik katsayıları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Ort	SS	Min	Maks	Alfa
Empatik eğilim	50.838	9.153	20.00	68.00	0.845
Eleştirel düşünme eğilimi	93.158	18.049	25.00	125.00	0.919
İnsan hakları tutumu	81.794	18.660	25.00	105.00	0.824

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum, Alfa: Cronbach Alfa katsayısı

Tablo 2’de araştırmada kullanılan ölçek puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik katsayıları gösterilmektedir. Cronbach Alfa katsayısının Empatik eğilim ölçeği için .84, Eleştirel düşünme ölçeği için .91 ve İnsan hakları Tutumu ölçeği için ise .82 olduğu görülmektedir. Cronbach’s Alpha değerinin 0.80 ile 1.00 arasında bir değer alması ölçek güvenilirliğinin yüksek olduğuna işaret etmektedir (Kayış, 2009). Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin tamamının güvenilirlik düzeyleri, Cronbach Alfa katsayılarına göre yüksek bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada tanımlayıcı veri analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modelleri ile aracılık analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiştir. Ölçek puanları normal dağılıma uygun olmadığı için ölçek puanları arasındaki ilişkiler Spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmada kullanılan üç ölçeğin güvenilirlik düzeyleri Cronbach Alfa katsayıları ile analiz edilmiştir. Ölçekler üzerinden aracılık analizlerini gerçekleştirmek üzere Bootstrap tabanlı yapısal eşitlik modellemesi tekniğine başvurulmuştur. Yapısal eşitlik modeli ile aracılık analizleri uygulanırken DWLS tahmin tekniği ile B=1000 adet Bootstrap örnekleme kullanılarak analiz sonuçları elde edilmiştir. İstatistiksel uygulamalar R yazılımında bulunan lavaan paketi (Rosseel, 2012) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları $p < 0.05$ önem düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Bayburt Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu kararı ile onaylanmıştır. Etik Komisyon Onayı: Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu. Tarih ve Sayı: 08.03.2023-122639

BULGULAR

Empatik eğilim, eleştirel düşünme eğilimi ve insan hakları tutumu ölçek puanları arası korelasyon analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

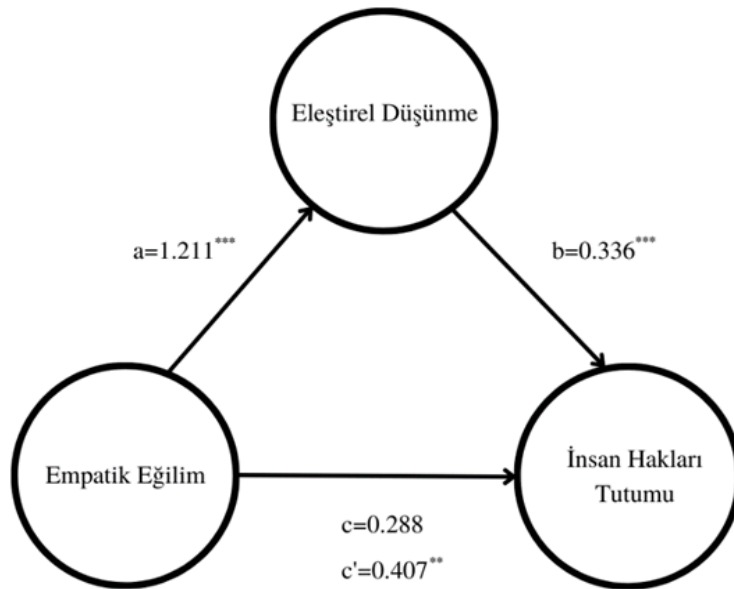
Tablo 3. Ölçekler Arası Korelasyon Analizi

	Empatik Eğilim	Eleştirel Düşünme Eğilimi	İnsan Hakları Tutumu
Empatik eğilim	1		
Eleştirel düşünme eğilimi	0.603**	1	
İnsan hakları tutumu	0.329**	0.392**	1

**p<0.01

Korelasyon analizlerine göre empatik eğilim ile eleştirel düşünme eğilimi arasında aynı yönlü ve orta düzeyde, empatik eğilim ile insan hakları arasında aynı yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki vardır. Eleştirel düşünme eğilimi ile insan hakları arasında ise aynı yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmaktadır.

Aracılık analizi için yapısal eşitlik modelinin yol katsayıları Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Aracılık Analizi Bulgularının Grafikselleştirilmesi

Eleştirel düşünmenin aracı olduğu yapısal eşitlik modelinin uyum indeksleri üzerinden, modelin geçerliliği incelenmiştir. Uyum indekslerine göre modelin ki-kare istatistiği 2059.598 ve serbestlik derecesi (sd) 1878’dir. Modelin ki-kare/sd oranı 1.097’dir ve bu oran 2’nin altındadır. Artırımsal uyum indeksleri için sonuçlar GFI= 0.967, CFI=0.995, AGFI=0.964, TLI=0.995, NNFI=0.995 şeklindedir ve tüm bu indeksler 0.90’ın üzerindedir (Hu & Bentler, 1999). Hatalara ilişkin uyum indeksleri, RMSEA=0.014 ve SRMR=0.049 olmak üzere 0.05’ten düşüktür (Hooper et al., 2008). Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı rolünün test edildiği bu yapısal eşitlik modelinin uyum iyiliği sonuçları, modelin yüksek ölçüde geçerli olduğuna işaret etmektedir (Mulaik et al., 1989).

Bootstrap tabanlı yapısal eşitlik modeli ile gerçekleştirilmiş aracılık analizlerine ait dolaylı ve toplam etkilerin istatistiksel analiz sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Dolaylı ve Toplam Etki Analizi Sonuçları

Etki türleri	B	SH	z	p
Dolaylı etki (c')	0.407	0.144	2.835	0.005
Toplam etki	0.695	0.168	4.144	<0.001

B: Yol katsayısı, SH: Standart hata, İH: İnsan hakları tutumu, EM: Empatik eğilim, ED:Eleştirel düşünme eğilimi

Dolaylı etki sonucu aracılık analizinde istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Araştırmanın bu bulgusu; empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı anlamlı bir aracı role sahip olduğunu göstermektedir. Eleştirel düşünmenin aracı rolünün tam veya kısmi olup olmadığı doğrudan etki sonuçları üzerinden değerlendirilecektir.

Aracılık analizi modeline yönelik doğrudan etki analizi sonuçları Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5. Doğrudan Etki Analizi Sonuçları

Yol katsayıları	B	SH	z	p
İH <- EM (c)	0.288	0.206	1.398	0.162
ED <- EM (a)	1.211	0.181	6.708	<0.001
İH <- ED (b)	0.336	0.106	3.183	0.001

B: Yol katsayısı, SH: Standart hata, İH: İnsan hakları tutumu, EM: Empatik eğilim, ED:Eleştirel düşünme eğilimi

Yol katsayılarına göre empatik eğilim ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif yönde, anlamlı ilişki vardır ($p<0.05$). Ayrıca eleştirel düşünme ile insan hakları tutumu arasında pozitif yönde, anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0.05$). Model sonuçlarına göre empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişki, eleştirel düşünme aracı değişken olarak kullanıldığında istatistiksel olarak anlamsız hale gelmektedir ($p>0.05$). Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkinin anlamsız olması, eleştirel düşünmenin tam aracı rolüne sahip olduğunun göstergesidir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yapılan araştırma sonucunda; empatik eğilim, insan hakları tutumu ve eleştirel düşünme eğilimi arasındaki ilişkiye dair kuramsal hipotez doğrulanmıştır. Araştırma sonuçları, üç değişkenin belli derecede ve anlamlı ilişki içinde olduklarını göstermektedir. Empatik eğilim ile insan hakları arasında aynı yönlü ve düşük düzeyde; empatik eğilim ile eleştirel düşünme arasında aynı yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Eleştirel düşünme ile insan hakları arasında ise aynı yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı rolünün test edildiği bu yapısal eşitlik modelinin sonuçları, modelin yüksek ölçüde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin anlamlı ve tam aracı role sahip olduğu bulunmuştur.

Empati, insan hakları ve eleştirel düşünme ile ilgili birbirlerinden bağımsız şekilde ya da birbiriyle ilişkili olarak çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalardan bazıları empati ile eleştirel düşünme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Çakırlar Altuntaş vd., 2018; Ekici & Aybek, 2010; Tartuk, 2015). Benzer şekilde Nosich (2012) empatinin eleştirel düşünmeyi derinden etkilediğini ifade etmiştir. İdeal bir eleştirel

düşünürün farklı görüşlere açık fikirlilikle yaklaşma, düşünceleri dikkate alma esnekliği, farklı görüş ve düşünceleri anlamada tarafsızlık, kişisel önyargılarla ve basmakalıp, ego-merkezli veya sosyo-merkezli eğilimlerle yüzleşme (Facione, 1990) gibi özellikler taşıdığı belirtilir. Empatik eğilimi yüksek olan bireylerin de diğerlerinin duygularını anlama, onların duygusal durumlarından etkilenme ve yardım etme eğilimi yüksektir (Stephan & Finlay, 1999). Dolayısıyla empatik eğilime sahip bireylerin başka insanların psikososyal durumunu algılamaları beklenebilir (Avcı vd., 2013). Nitekim empati düzeyi yüksek bireylerin sosyal olarak daha duyarlı oldukları ve daha olumlu sosyal eğilimler gösterdikleri (Findlay vd., 2006; Miller & Jansen op de Haar, 1997) ortaya konulmaktadır. Eleştirel düşünme becerilerinin de sosyal beceriler ve iletişim becerileri üzerindeki olumlu etkisi (Cáceres vd., 2020; Jenaabadi vd., 2015; Maksum vd., 2021) göz önünde bulundurulduğunda eleştirel düşünme ve empatik eğilime sahip bireylerin insan haklarına tutumlarının olumlu olması söz konusu olacaktır. Çünkü diğer insanların haklarına ilişkin olumlu tutum sahibi olabilmek; onların duygusal, psikososyal ve zihinsel durumlarını anlayabilmenin yani empati ve eleştirel düşünme becerisine sahip olabilmeyi bir sonucudur. Bireyde diğer insanların bir duruma ilişkin hak sahibi olabilmelerinin anlaşılması ve bu durumu etkileyecek eylemlere ya da sonuçlarına ilişkin bir algının oluşabilmesi için öncelikle kendisi dışındaki insanların duygu ve düşüncelerini anlamaya yönelik bir eğilimin olması beklenir. Eleştirel düşünme ve empati becerisine sahip insanların, diğer insanları duygu ve düşünce boyutuyla anlayarak onların haklarına ilişkin hassasiyet göstermeleri olasıdır. Stone'a (2022) göre de empati, toplumda düşük güce sahip grupların refahı ve haklarıyla ilgilenmeyi ve bunların istismar edilmemesi ilkesini içerir.

Araştırmalar duyuşsal alanın düşünme süreçlerini yönetebileceğini göstermektedir (Ampuero vd., 2015; Hofreiter vd., 2007). Öğrencilerin sosyal sorunları çözmelerine olanak sağlamak için yalnızca düşünme becerilerini geliştirmeye odaklanan yaklaşımların yeterince başarılı olmadığı (Ampuero vd., 2015) göz önünde bulundurulduğunda empatinin duyuşsal yönüne ve eleştirel düşünmenin bilişsel yönüne odaklanarak gerçekleştirilebilecek çalışmalar insan hakları gibi sosyal içerikli konularda olumlu tutum gelişimine olanak sağlayabilir. Yapılan araştırmada ulaşılan bulguların bu konuda araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Bilhassa empati ile insan hakları ilişkisinde eleştirel düşünmenin aracı rolünün ortaya konması bu bakımdan önem arz etmektedir. Bu bulgu, eleştirel düşünmenin gelişimini sağlayacak çalışma ve uygulamaların empatiyi geliştireceğini bu vesileyle insan haklarına yönelik olumlu tutumu artıracak olduğunu göstermektedir.

Eleştirel düşünen bireyler dünyadaki değerlerin, davranışların ve sosyal yapıların çeşitliliğinin farkına varır. Bu çeşitliliği fark ederek, kendi değerlerine, eylemlerine ve sosyal yapılarına olan bağlılıkları bir alçakgönüllülük duygusuyla şekillenir. Bu durum bireylere, diğer insanların farklı fikirleri, değerleri ve eylemleri bulunduğu dair bir farkındalık kazandırır (Brookfield, 1987). Bu farkındalık empati ile desteklendiğinde insan haklarına yönelik olumlu tutum gelişimi olasıdır. Nitekim yapılan araştırmanın sonuçları empatik eğilim, insan hakları tutumu ve eleştirel düşünmenin anlamlı ve pozitif ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Paul (1993) eleştirel düşünmenin empati gelişimini desteklediğini belirtmektedir. Aynı zamanda empatinin, eleştirel düşünme yaklaşımıyla öğretilebilir oluşu (Greathouse & Dowd, 1996), empati ve eleştirel düşünme becerilerinin işe koşulduğu süreçlerin insan hakların tutumunu olumlu yönde etkileyeceğini düşündürmektedir.

Bu araştırma ortaokul öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Kişilik gelişiminde çocukluk döneminin önemi göz önünde bulundurulduğunda (Li ve Gong, 2018) söz konusu öğretim seviyesinde yer alan öğrencilerin insan hakları gibi sosyal konulara yönelik tutum gelişimi ve empati, eleştirel düşünme gibi becerilerin kazandırılması için önemli bir dönemde buldukları görülmektedir. Kişilerde insan haklarına yönelik farkındalık ve bilincin oluşması noktasında erken dönemlerde gerçekleştirilen eğitimin önemine vurgu yapılmaktadır (Karagözoğlu, 2017; Yeşilçayır, 2019). Ayrıca bireylerin insan hakları ile ilgili konularda bilgi sahibi olmaları ve insan haklarına yönelik olumlu tutumun teşvik edilmesi onların insan hakları tutumunu ve davranışını olumlu yönde etkilemektedir (Cohrs vd., 2007; Kwon vd., 2020; Stellmacher vd., 2005). Mevcut sosyal bağlamın anlamlı ve gerekli olarak adlandırdığı eğitim talepleri arasında, öğrencilerin düşünme ve empati becerilerinin gelişiminin yer aldığı da (Lloyd & Bahr, 2010; Moore, 2004) göz önünde bulundurulursa ortaokul seviyesindeki öğrencilere empati ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden bir insan hakları eğitimi verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Nygren (2016) insan hakları eğitiminin eleştirel düşünmeyi teşvik etmesi gerektiğini belirtmektedir.

ÖNERİLER

Yapılan araştırma empatik eğilim ile insan hakları tutumu arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı role sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçtan hareketle eğitim programlarının, ortaokul öğrencilerinin empati becerisini ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini destekleyecek ve insan haklarına yönelik olumlu tutumu teşvik edecek şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Bu araştırma empati ile insan hakları tutumu arasında eleştirel düşünmenin aracı rolünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırma değişkenlerinin her biri farklı alt boyutlara sahiptir. İnsan hakları tutum ölçeği; eşitlik ve temel haklar, kişi haklarına saygı, yaşam hakkına saygı ve siyasi haklar alt boyutlarından oluşmaktadır (Ercan, Yaman & Demir, 2015). Empatik eğilim ölçeği; duygusal empati ve bilişsel empati alt boyutlarını içermektedir (Kaya & Siyez, 2010). Eleştirel düşünme ölçeği; katılım, bilişsel olgunluk ve yenilikçilik alt boyutlarından oluşmaktadır (Kılıç & Şen, 2014). Yapılan çalışmada oluşturulan model bu boyutları içermemektedir. Bu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha ayrıntılı şekilde araştırılabilmesi için ileride yapılacak olan çalışmalarda bu boyutlar da araştırmalara dahil edilebilir.

Etik Metni

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir. Bu araştırma için Bayburt Üniversitesi Etik Kurulundan 08.03.2023-122639 tarih ve sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Yazarın Katkı Oranı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Ampuero, D., Miranda, C. E., Delgado, L. E., Goyen, S., & Weaver, S. (2015). Empathy and critical thinking: Primary students solving local environmental problems through outdoor learning. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 15(1), 64-78. <https://doi.org/10.1080/14729679.2013.848817>
- Avcı, D., Aydın, D., & Özbaşaran, F. (2013). Hemşirelik öğrencilerinde empati özgeçicilik ilişkisi ve özgeci davranışın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 108-113.
- Babahanoğlu, R. & Mavili, A. (2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilinçli farkındalıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Konya Örneği). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1) 90-113.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi, gelişim, öğrenme ve ortam*. Nobel.
- Bethlehem, R.A.I., Allison, C., van Andel, E. M., Coles, A.I., Neil, K. & Baron-Cohen, S. (2017). Does empathy predict altruism in the wild?, *Social Neuroscience*, 12(6), 743-750. <https://doi.org/10.1080/17470919.2016.1249944>
- Brookfield, S.D. (1987). *Developing critical thinkers: Challenging adults to explore alternative ways of thinking and acting*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, Inc.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (4.baskı). Pegem Akademi.
- Cáceres, M., Nussbaum, M., & Ortiz, J. (2020). Integrating critical thinking into the classroom: a teacher's perspective. *Thinking Skills and Creativity*, 37, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100674>
- Cohrs, J. C., Maes, J., Moschner, B., & Kielmann, S. (2007). Determinants of human rights attitudes and behavior: A comparison and integration of psychological perspectives. *Political Psychology*, 28(4), 441-469.
- Coutinho, J. F., Silva, P. O., & Decety, J. (2014). Neurosciences, empathy, and healthy interpersonal relationships: Recent findings and implications for counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 61(4), 541-548. <http://dx.doi.org/10.1037/cou0000021>
- Crowson, H. M., Brandes, J. A., & Hurst, R. J. (2013). Who opposes rights for persons with physical and intellectual disabilities?. *Journal of Applied Social Psychology*, 43, E307-E318.
- Cuff, B.M., Brown, S.J., Taylor, L. & Howat, D.J., (2016). Empathy: a review of the concept. *Emotion Review*, 8(2), 144-153. <https://doi.org/10.1177/1754073914558466>
- Çakırlar Altuntaş, E., Yılmaz, M. & Turan, S. L. (2018). Biyoloji öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri üzerine bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 34-45, Doi: 10.12984/eegeefd.306019
- de Wied, M., Branje, S.J.T. & Meeus, W.H.J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33, 48-55.
- de Wied, M., Goudena, P.P. & Matthys, W. (2005). Empathy in boys with disruptive behavior disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 867-880, doi: 10.1111/j.1469-7610.2004.00389.x
- Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3, 71–100. <http://dx.doi.org/10.1177/1534582304267187>
- Eisenberg, N. (2000). Emotion regulation and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51, 665-697.
-

- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1990). Empathy: Conceptualization, measurement, and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*, 14, 131–149. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00991640>
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (series Ed.) & N. Eisenberg (vol. Ed.), *Handbook of child psychology* (5th ed.): Vol. 3. Social, emotional and personality development (pp. 701-778).
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Murphy, B. C., Jones, S., & Guthrie, I. K. (1998). Contemporaneous and longitudinal prediction of children's sympathy from dispositional regulation and emotionality. *Developmental Psychology*, 34, 910–924.
- Eisenberg, N., Miller, P. A., Shell, R., McNalley, S., & Shea, C. (1991). Prosocial development in adolescence: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 27, 849-857.
- Ekici, Ö. & Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 816-827.
- Ercan, R., Yaman, T., & Demir, S. B. (2015). Human Rights Attitude Scale: A Validity and Reliability Study. *Journal of Education and Training Studies*, 3(6), 220-231. <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v3i6.1031>
- Erken, M. (2009). *Empati becerisinin ahlaki davranışlar üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Fabi, S., Weber, L.A. & Leuthold, H. (2019). Empathic concern and personal distress depend on situational but not dispositional factors. *PLoS One*, 14(11), 1-22, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225102>.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. Research findings and recommendations*. Newark, Delaware: American Philosophical Association.
- Faulkner, N. (2018). Put Yourself in Their Shoes: Testing Empathy's Ability to Motivate Cosmopolitan Behavior. *Political Psychology*, 39(1), 217-228, <https://doi.org/10.1111/pops.12411>
- Findlay, L. C., Girardi, A., & Coplan, R. J. (2006). Links between empathy, social behavior, and social understanding in early childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(3), 347-359, doi:10.1016/j.ecresq.2006.07.009
- Frankel, J. R., N. E. Wallen, and H. H. Hyun. (2015). *How to Design and Evaluate Research in Education*. 9th ed. New York: McGraw Hill.
- George, J. (1999). Conceptual muddle, practical dilemma human rights, social development and social work education. *International Social Work*, 42(1), 15–26.
- Greathouse, G. F., & Dowd, S. B. (1996). Using critical thinking to teach empathy. *Radiologic Technology*, 67(5), 435-438.
- Günaydın, N., & Ünsal Barlas, G. (2015). The factors affecting critical thinking and empathic disposition of nursing students. *Middle Black Sea Journal of Health Science*, 1(3), 1-8, <https://doi.org/10.19127/mbsjohs.27159>
- Hall, J.A. & Schwartz, R., (2019). Empathy present and future. *The Journal of Social Psychology*, 159(3), 225-243, <https://doi.org/10.1080/00224545.2018.1477442>.

- Hofreiter, T. D., Monroe, M. C., & Taylor, V. S. (2007). Teaching and evaluating critical thinking in an environmental context. *Applied Environmental Education & Communication*, 6(2), 149–157, <https://doi.org/10.1080/15330150701598197>
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55, DOI: 10.1080/10705519909540118
- Israelashvili, J., Sauter, D. & Fischer, A. (2020). Two facets of affective empathy: concern and distress have opposite relationships to emotion recognition. *Cognition and Emotion*, 34(6), 1112-1122. <https://doi.org/10.1080/02699931.2020.1724893>
- Jenaabadi, H., Nejad, B. A., & Mehdizade, A. (2015). Effect of teaching critical thinking on social skills growth of medical sciences students. *Scientific Journal of Education Strategies in Medical Sciences*, 8(2), 69-73.
- Kamas, L., & Preston, A. (2021). Empathy, gender, and prosocial behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 92, 10165, *Journal of Behavioral and Experimental Economics* 92, 1-12, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2020.101654>
- Karagözoğlu, N. (2017). İnsan hakları eğitiminde gazetelerden yararlanma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(18), 64-79.
- Kaya, A., & Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 110-125.
- Kayış, A. (2009). *Güvenilirlik analizi (Reliability analysis)* (4. Baskı). Kalaycı, Ş. (Ed.), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde (404-419 ss.). Asil Yayın.
- Kılıç, H. E., & Şen, A. İ. (2014). Turkish adaptation study of UF/EMI critical thinking disposition instrument. *Education and Science*, 39(176), 1-12.
- Kıraç, R. & Kalaycı Kırloğlu, H. İ. (2021). Bilinçli farkındalık ve empatik eğilimin, eleştirel düşünme eğilimine etkisi: sağlık yönetimi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 95-104.
- Kwon, I., Lee, J., Cummings, C. E., Shamrova, D. P., Macomber, C. A., Milanović, E., Woodward, A. T. & Hughes, A. K. (2020). Human rights attitude and civic engagement behavior among university students. *Journal of Human Rights and Social Work*, 5, 174-184. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00128-y>
- Lamm, C., Rütgen, M. & Wagner, I.C. (2019). Imaging empathy and prosocial emotions. *Neuroscience Letters*, 693, 49-53. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.06.054>
- Lehmann, K., Böckler, A., Klimecki, O., Müller-Liebmann, C., & Kanske, P. (2022). Empathy and correct mental state inferences both promote prosociality. *Scientific Reports*, 12(1), 16979. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-20855-8>
- Li, Y. J., & Gong, H. (2018). Being a Parent Together: Parental Role Salience Promotes an Interdependent Self- Construal. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-7, doi:10.3389/fpsyg.2018.01462

- Liew, J., Eisenberg, N., Losoya, S. H., Fabes, R. A., Guthrie, I. K., & Murphy, B. C. (2003). Children's physiological indices of empathy and their socioemotional adjustment: Does caregivers' expressivity matter?. *Journal of Family Psychology, 17*, 584–597. DOI: 10.1037/0893-3200.17.4.584
- Lloyd, M., & Bahr, N. (2010). Thinking critically about critical thinking in higher education. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 4*(2), 1-16, <https://doi.org/10.20429/ijstl.2010.040209>
- Lockwood, P. L. (2016). The anatomy of empathy: Vicarious experience and disorders of social cognition. *Behavioural Brain Research, 311*, 255-266. <http://dx.doi.org/10.1016/j.bbr.2016.05.048>
- Maksum, A., Widiana, I. W., & Marini, A. (2021). Path Analysis of Self-Regulation, Social Skills, Critical Thinking and Problem-Solving Ability on Social Studies Learning Outcomes. *International Journal of Instruction, 14*(3), 613-628. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.14336a>
- McFarland, S., & Mathews, M. (2005). Who cares about human rights? *Political Psychology, 26*, 365–385.
- Miklikowska, M. (2018). Empathy trumps prejudice: The longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence. *Developmental Psychology, 54*(4), 703-717. <https://doi.org/10.1037/dev0000474>
- Miller, P. A., & Eisenberg, N. (1988). The relation of empathy to aggressive and externalizing/antisocial behavior. *Psychological Bulletin, 103*(3), 324-344.
- Miller, P. A., & Jansen op de Haar, M. A. (1997). Emotional, cognitive, behavioral, and temperament characteristics of high-empathy children. *Motivation and Emotion, 21*, 109-125.
- Miller, P. A., Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Shell, R. (1996). Relations of moral reasoning and vicarious emotion to young children's prosocial behavior toward peers and adults. *Developmental Psychology, 32*, 210–219.
- Moore, T. (2004). The critical thinking debate: How general are the general thinking skills? *Higher Education Research & Development, 23*(1), 3-18. <https://doi.org/10.1080/0729436032000168469>
- Mulaik, S. A., James, L. R., Van Alstine, J., Bennett, N., Lind, S., & Stilwell, C. D. (1989). Evaluation of goodness-of-fit indices for structural equation models. *Psychological Bulletin, 105*(3), 430-445.
- Murphy, B. A. (2019). The griffith empathy measure does not validly distinguish between cognitive and affective empathy in children. *Australian Psychologist, 54*, 159-164, <https://doi.org/10.1111/ap.12336>
- Niec, L., & Russ, S. W. (2002). Children's internal representations, empathy, and fantasy play: A validity study of the SCORS-Q. *Psychological Assessment, 14*, 331-338, <https://doi.org/10.1037/1040-3590.14.3.331>
- Nosich, M.G. (2012). *Eleştirel düşünme ve disiplinler arası eleştirel düşünme rehberi* (Çev., B. Aybek). Anı Yayıncılık.
- Nygren, T. (2016) Thinking and caring about indigenous peoples' human rights: Swedish students writing history beyond scholarly debate, *Journal of Peace Education, 13*(2), 113-135, DOI: 10.1080/17400201.2015.1119106
- Paul, R. (1993). *Critical thinking: how to prepare students for a rapidly changing world*. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.

- Paul, R., Weil, D., & Binker, A. J. A. (1990). *Critical thinking handbook: K-3rd grades - A guide for remodelling lesson plans in language arts, social studies & science*. Rohnert Park, CA: Foundation for Critical Thinking.
- Perrone-McGovern, K. M., Oliveira-Silva, P., Simon-Dack, S., Lefdahl-Davis, E., Adams, D., McConnell, J., Howell, D., Hess, R., Davis, A. & Gonçalves, O. F. (2014). Effects of empathy and conflict resolution strategies on psychophysiological arousal and satisfaction in romantic relationships. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, 39(1), 19-25. <https://doi.org/10.1007/s10484-013-9237-2>
- Rosler, N., Cohen-Chen, S., & Halperin, E. (2017). The distinctive effects of empathy and hope in intractable conflicts. *Journal of Conflict Resolution*, 61(1), 114–139. <https://doi.org/10.1177/0022002715569772>
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1-36, <http://www.jstatsoft.org/v48/i02/>.
- Shamay-Tsoory, S.G., Tomer, R., Goldsher, D., Berger, B.D. & Aharon-Peretz, J. (2004). Impairment in cognitive and affective empathy in patients with brain lesions: anatomical and cognitive correlates. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 26 (8), 1113-1127. <https://doi.org/10.1080/13803390490515531>
- Smith A., (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Record*, 56, 3-21.
- Spini, D., & Doise, W. (1998). Organizing principles of involvement in human rights and their social anchoring in value priorities. *European Journal of Social Psychology*, 28, 603-622.
- Stellmacher, J., Sommer, G., & Braehler, E. (2005). The cognitive representation of human rights: Knowledge, importance, and commitment. *Peace and Conflict*, 11(3), 267-292.
- Stephan, W.C. & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-747.
- Stevens, F., & Taber, K. (2021). The neuroscience of empathy and compassion in pro-social behavior. *Neuropsychologia*, 159, 107925, <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2021.107925>
- Stietz, J., Jauk, E., Krach, S. and Kanske, P. (2019). Dissociating empathy from perspective taking: evidence from intra and inter individual differences research. *Front Psychiatry* 10(126), 1-8, <https://doi:10.3389/fpsyt.2019.00126>
- Stone, A. (2022). The relationship between attitudes to human rights and to animal rights is partially mediated by empathy, *The Journal of Social Psychology*, [https://doi: 10.1080/00224545.2022.2140024](https://doi:10.1080/00224545.2022.2140024)
- Tartuk, M. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ve empati kurma eğilimlerinin araştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- The Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) . What are human rights? <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights> adresinden 26.02.2023 tarihinde alınmıştır.
- Ulloa, E. C., Hammett, J. F., Meda, N. A. and Rubalcaba, S. J. (2017). Empathy and romantic relationship quality among cohabitating couples: an actor-partner interdependence model. *The Family Journal*, 25(3), 208-214, <https://doi.org/10.1177/1066480717710644>

- Völlm, B.A., Taylor, A.N., Richardson, P., Corcoran, R., Stirling, J., McKie, S., Elliott, R., (2006). Neuronal correlates of theory of mind and empathy: a functional magnetic resonance imaging study in a nonverbal task. *Neuroimage*, 29(1), 90-98. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2005.07.022>.
- Yeşilçayır, C. (2019). Felsefi bağlamda insan hakları eğitimini yeniden düşünmek. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 21-44.
- Yıldırım, B. (2018). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Youngvorst, L.J. ve Jones, S.M. (2017). The Influence of Cognitive Complexity, Empathy, and Mindfulness on Person-Centered Message Evaluations. *Communication Quarterly*, 65(5), 549-564, <https://doi.org/10.1080/01463373.2017.1301508>
- Zaki, J., & Ochsner, K. N. (2012). The neuroscience of empathy: Progress, pitfalls and promise. *Nature Neuroscience*, 15, 675-680, <https://doi.10.1038/nn.3085>